

Federico
GARCÍA LORCA

Poeta a Nova York

Versió catalana de Miquel Llull
Pròleg i revisió de Pere Joan i Tous

EDICIONS **DOCUMENTA** BALEAR

2022

Sumari

A manera de pròleg
Una traducció necessària,
de Pere Joan i Tous
9

Una escapada fins al cor
Nota sobre la versió
17

Poeta a Nova York
33

Fotografies de Poeta a Nova York
161

Un poeta a Nova York
(conferència-recital)
181

Versions originals
Poeta en Nueva York
Un poeta en Nueva York
194

Índex dels poemes
231

A manera de pròleg
Una traducció necessària

Pere Joan i Tous

Universitat de Konstanz

El context i el bon sentit d'una traducció

Els camps literaris català i espanyol comparteixen, formant una mena d'espai d'intersecció, actors tan rellevants com grups i cases editorials, crítics, traductors, premis i fins i tot, encara que minoritàriament, escriptors. Així per exemple, el grup editorial Planeta (aquest mateix que, com a gest de repulsa a l'independentisme, va traslladar simbòlicament la seva seu de Barcelona a Madrid) és propietari de la prestigiosa degana editorial catalana Edicions 62, precisament per poder jugar en els dos camps. Menció especial mereix el lector català, completament bilingüe, a qui aquesta capacitat permet llegir indistintament literatura en les dues llengües. Això fa que el lector espanyol, fonamentalment monolingüe, depengui completament de les traduccions al castellà, però no a l'inrevés. De fet, es tradueixen al castellà obres publicades originalment en català (encara que no siguin gaires, ja que el camp literari espanyol ignora tradicionalment la producció literària en les altres llengües de l'Estat). Per contra i com és obvi, no hi ha pràcticament necessitat ni mercat per a traduccions del castellà al català (com tampoc n'hi ha, és clar, per a les traduccions al galleg o al basc).

Donat per bo el que hem dit abans, quin sentit pot tenir aquesta traducció que m'honor a prologar? Quin sentit té traduir *Poeta en Nueva York* de Federico García Lorca al

català? De què pot servir als lectors catalans que ja coneguin la versió original castellana? I no seria més just i pedagògic aconsellar als que encara no la coneguin que hi acudeixin directament? La més fàcil de contestar és, sens dubte, la darrera d'aquestes tres preguntes, ja que és obvi que a ningú se li hauria de negar aquesta experiència poètica extraordinària que significa la lectura de *Poeta en Nueva York* en la seva versió original castellana. Quant a la segona pregunta, la resposta és més complexa i només pot ser dialèctica. Considerant la seva pertinença, com a bilingüe que és, al camp literari espanyol, per al lector català que ja conegui aquest poemari en la seva versió original, la lectura de la traducció catalana no tindrà més que un valor anecdòtic (com podria tenir que consultés «per veure com sona» la traducció anglesa o francesa). Considerant, emperò, la seva complementària identitat com a subjecte-actor del camp literari català, aquesta traducció tindrà per a ell un valor que ens remet a la deficitària història de la literatura catalana.

Ben sabut és que aquesta no s'ha desenvolupat sense solució de continuïtat des dels seus primers balbucejos en l'alta edat mitjana. Molt al contrari: a banda i banda dels Pirineus, la creació de sengles estats nació de caràcter fortament excloent es va fer a costa de les nacionalitats perifèriques com la catalana, que no tan sols van anar perdent els seus senyals d'identitat política i les seves institucions, sinó que també van veure estigmatitzades i reprimides la seva cultura i la seva llengua. De fet, la consegüent pèrdua del capital simbòlic de la seva llengua va fer que la literatura catalana, com el riu Guadiana, desaparegués gairebé per complet durant segles sencers. Tan sols tornaria a ressorgir a mitjan segle XIX, emparada llavors per una burgesia que va fer-ne bandera davant el poder estatal madrileny, intuïnt l'enorme valor identitari i, per tant polític, d'una cultura catalana restaurada en l'ús literari de la seva llengua. Tot i que aquesta Renaixença cultural mai no va ser potenciada per una escolarització en català, va arribar a formar-se un camp literari català, que, amb el pas el temps, aniria oferint una diversificació i una dinàmica equiparables a la dels altres

camp literaris. Tot es va trencar de nou amb la victòria del feixisme el 1939. Durant la llarga nit de pedra de la dictadura, la literatura catalana va ser condemnada a l'exili o a les catacumbes testimonials de la clandestinitat, que tan sols va poder començar a abandonar amb el tardofranquisme. Avui en dia, el camp literari català ha tornat a recobrar totes les seves funcions i es troba fins i tot sustentat des de fa gairebé mig segle per una escolarització en català que li assegura el relleu generacional dels seus lectors potencials. Desgraciadament, aquesta competència no té la seva equiparació en l'ús social de la llengua pels grups d'origen familiar castellanoparlant, que es desentenent majoritàriament del català fora de les aules. A més, la incessant immigració ha anat afermant no solament aquesta cada vegada més perillosa minorització social del català en el seu propi territori, el que no només suposa un estancament o fins i tot retrocés de la seva normalització lingüística, sinó també una creixent amenaça per al seu camp literari. El que ja des d'antic era cert per a les Balears i València comença ja a ser realitat a Catalunya-Principat: si bé hi ha una literatura i una vida cultural en català, les dues no acaben d'encaixar socialment. Només cal repassar la llista de vendes i la cartellera de cinema o teatre de qualsevol ciutat per adonar-se'n.

Davant aquesta amenaça de nova precarització i per mor d'aquestes pàgines que falten a la història literària catalana, m'aventur a postular la tesi següent: traduir al català obres del cànon universal és recrear virtualment en aquesta llengua una experiència que la Història li va negar. És, en última instància, apropiat-se d'una obra aliena per anar escrivint una cosa semblant a una història ucrònica de la literatura catalana. Ergo traduir al català obres del cànon literari en castellà és també necessari per apuntalar una llengua i una cultura que van perdent presència social i, per tant, capital simbòlic.

Malauradament, la pràctica editorial és que les traduccions del castellà al català solen ser d'obres d'autors catalans que escriuen regularment o excepcionalment en castellà (i de vegades ens ofereixen ells mateixos una versió catalana)

o bé obres que tracten d'algun aspecte de la realitat catalana. Hi ha honroses excepcions, però confirmen la regla: si, per exemple, *Cien años de soledad* va ser traduïda al català, no va ser perquè el traductor, Avel·lí Artís-Gener, estigués convençut del bon sentit de l'empresa. La raó va ser la nostàlgia barcelonina de l'autor, Gabriel García Márquez, que es va obstinar que els seus Buendía parlassin la mateixa llengua que la Colometa de Mercè Rodoreda, a la qual tant admirava. Una cosa similar explica també la traducció catalana de *La familia de Pascual Duarte* de Camilo José Cela. La va realitzar un col·laborador seu a *Papeles de Son Armadans*, Josep M. Llompart, que en el seu pròleg es preguntava com es podia justificar la traducció al català d'una obra que tots els lectors potencials podien llegir en l'original. I ell mateix conclouïa que no veia cap raó de necessitat o de simple utilitat, confessant, a més, que si aquesta traducció existia, era per l'afany de l'autor, llavors establert a Mallorca, per poder llegir en català la seva obra pionera.

Però no sempre ha estat així. Cal, si més no, recordar Antoni Bulbena i Tosell (1854-1946), traductor d'Homer, Dante i Shakespeare al català, que també es va entestar a traduir part del cànon novel·lesc castellà, del *Lazarillo de Tormes* al Quijote, empresa aquesta última a la qual va dedicar mig segle de la seva vida. La raó que donava era doble. La primera era consolidar el capital simbòlic del català, perquè, segons afirmava Bulbena, si el Quijote estava traduït a totes les llengües cultes, lògic i necessari era que també ho estigués al català, «en la llengua que és l'instrument d'expressió de tot un poble». La segona raó era de caràcter lingüístic-estilístic, ja que es tractava de «catalanitzar el castellà» i de «descastellanitzar el català», és a dir, de recrear un català literari que no havia pogut existir per la inexistència d'un camp literari català en els denominats segles de la Decadència. Els que titllen d'*arcaïtzant* el català de Bulbena com a traductor resten injustament sentit al seu projecte.¹

¹ Moltes de les meves dades es recolzen en sengles assajos de Montserrat Bacardí: «La traducció del castellà al català al segle XX. Esbós

I si raó tenia Bulbena en voler, traduïnt a Cervantes, recuperar per al català literari la millor prosa d'un període clàssic que la història li va negar, no menys raó hi ha a voler *catalanitzar* el que, amb tota seguretat, es pot considerar el més transgressor poemari de la literatura contemporània en llengua castellana: *Poeta en Nueva York* de Federico García Lorca: una poesia de la sinestèsia, de l'oxímoron, de l'audàcia semàntica, de la metàfora serenament embogida, d'un surrealisme lliure de qualsevol dogmatisme d'escola. Una experiència de lectura única, en la qual els borratxos berenen mort i una dansa de murs agita les praderies. Fer que el català refaci aquesta experiència aliena és enriquir-lo. Ho seria i ho ha estat per a qualsevol altra llengua, però per al català vol dir, al mateix temps, enfortir-lo davant del desnonament social. Fer que el català (re-)visqui aquesta experiència poètica tan equinocial és inscriure-la en la seva memòria ucrònica i, amb això, assentar una tradició que la Història li va negar. Ara, amb la més gran evidència de poder llegir-los en català, els versos de *Poeta a Nova York* ens ajuden a corroborar algunes òbvies genealogies (pensem, per exemple, en Pere Gimferrer), a més de suggerir-nos el bon sentit d'algunes lectures lorquianes de la nostra poesia contemporània. Com no pensar, per exemple, en la poesia d'Antònia Vicens, sens dubte tan irrenunciable per a la poesia catalana contemporània com ho va ser *Poeta en Nueva York* en el seu dia per a la literatura en llengua castellana? Encara més: si des de *Lovely* fins al més recent dels seus poemaris, Antònia Vicens va cartografiar un univers poètic absolutament propi i irrepètible, ho fa, com també ho va fer Lorca, no solament apostant per una dialèctica d'imatges fulgurants reforçades per consegüents isotopies metafòriques, sinó també conjugant uns mateixos materials: la memòria i el desig, l'empatia humana i l'imaginari religiós, la irredempció i la solitud.

d'una història accidentada» i «La traducció del català al castellà al segle XX: una tradició aleatòria». Es poden consultar a *Visat* (9). La revista digital de literatura i traducció del PEN Català.